

Hilmar Wäckerle (1899-1941)

Trouw zonder eer

In een voetnoot op pag. 217 van zijn boek **Grebbeleinie 1940** schrijft E. Brongers "Wäckerle was de eerste commandant van het concentratiekamp Dachau. Hij werd daar wegens wreedheden (!) ontslagen en overgeplaatst." Deze zin zette mij aan het denken. Ik wilde weten hoe en waarom een SS'er wegens wreedheid ontslagen kon worden. Dus ben ik op zoek gegaan naar meer informatie over Wäckerle's verblijf in Dachau. Tijdens mijn speurtocht stuitte ik op nog veel meer gegevens die interessant kunnen zijn voor belangstellenden in de slag om de Grebbeberg. Het resultaat is onderstaande biografie.

SS-Obersturmbannführer Hilmar Wäckerle speelde als commandant van het derde bataljon van het 4^e SS/VT-regiment Der Führer een opvallende rol tijdens de gevechten op de Grebbeberg, in mei 1940. In de verslagen over deze slag ¹ komt hij enerzijds naar voren als een energieke en agressieve officier, een initiatiefrijke militair die persoonlijke risico's niet schuwde. Zo manifesteerde hij zich in ieder geval in de nacht van 12 op 13 mei toen hij zich met een deel van zijn eenheid (anderhalve compagnie, volgens Brongers) door de stoplijn heen wist te slaan. Onmiddellijk daarna ondernam de groep Wäckerle een (mislukte) stormloop op het spoorwegviaduct bij Rhenen. De aanval werd diverse malen hervat. Tijdens deze pogingen openbaarde zich ook de duistere, meedogenloze kant van deze SS-man. Nederlandse krijgsgevangenen werden door de SS'ers op zijn bevel als menselijk schild gebruikt. Een aantal gevangenen kwam hierbij om het leven. Eind 1940 werd Wäckerle commandant van het deels uit Nederlandse vrijwilligers bestaande SS-regiment (of Standarte) Westland, onderdeel van de Wikingdivisie. Wie was deze SS'er die in juli 1941 in Rusland sneuvelde?

De meeste informatie over Wäckerle's leven is rechtstreeks afkomstig uit de summier 'lebenslauf' die hij in 1936 schreef voor de SS-Personalskanzlei. Hilmar Wäckerle werd op 24 november 1899 geboren in Forchheim, een Beiers stadje in de buurt van Neurenberg (Oberfranken). Hij was de tweede zoon van Andreas Wäckerle en Marie Wäckerle, geb. Schmitt. Zijn vader was notaris en trad later waarschijnlijk in dienst van het Beierse Ministerie van Justitie. Het gezin was Rooms-katholiek. Op verschillende officiële SS-registratieformulieren staat Wäckerle overigens vermeld als 'Gottgläubig', maar nadrukkelijk niet als 'katholisch' of 'evangelisch' ². Andreas Wäckerle behoorde tot de hogere middenklasse en was in staat voor zijn tweede zoon een plek te bemachtigen in

¹ Zie Brongers, pag. 140, 143, 215, 217, 221, 225; De Jong, pag. 243, 310.

² De SS – en zeker Himmler – was fel gekant tegen het christelijke geloof. Himmler heeft zich echter diverse malen als 'Gottgläubig' laten kennen. Zijn Gott was een soort oervader 'der Uralte', gebaseerd op vage pantheïstisch-Germaanse denkbeelden en veronderstellingen. Zie ook Wegner, hoofdstuk 2.3.4. 'SS und Christentum'.

het prestigieuze 'bayerische Kadettenkorps' in München. Dit cadettenkorps was een op militaire leest geschoeide jongensschool voor voortgezet onderwijs, een niet ongebruikelijk schooltype dat nog steeds bestaat, bijvoorbeeld in de Verenigde Staten waar het bijzonder in trek is ³. De cadetten konden na hun afstuderen in dienst treden van het koninklijke Beierse leger. Naast een normale schoolopleiding - niveau Realschule (=VWO) - ontvingen de cadetten ook een militaire opleiding en werden ze fysiek flink aangepakt. Sport was belangrijk, waarbij de verschillende onderdelen vaak voorzien werden van een martiaal tintje, zoals schermen, maar dan zonder gezichtbescherming. Alles was er op gericht om van de cadetten voorbeeldige officieren te maken, 'officers and gentlemen': moedig, trouw, gedisciplineerd, patriottistisch. De discipline was streng, maar de uiteindelijke beloning, een carrière als officier, groot. Immers, het leger was het meest gerespecteerde onderdeel van het Wilhelminische Duitsland en met name het officierskorps stond in bijzonder hoog aanzien.

Wäckerle's 'kadettenjahre' beslaan de periode van 1 oktober 1913 tot 1 augustus 1917. Hij zou de opleiding niet volledig afmaken. De zich voortslepende oorlog en de grote verliezen veroorzaakten een chronisch gebrek aan manschappen, waardoor steeds jongere rekruten moesten worden opgeroepen om de gaten te vullen. Begin augustus, Wäckerle was nog geen achttien, werd de jonge aspirant-officier geplaatst bij het 2^e Beierse infanterieregiment 'Kronprinz' te München. Dit regiment was een prestigieuze eenheid. Het regimentsnummer is daarvoor een belangrijke aanwijzing. De standplaats is ook veelbetekenend. In de regel gold: hoe verder van de hoofdstad, hoe geringer het aanzien van een eenheid. Het tweede regiment was gelegerd in de hoofdstad München en had, traditiegetrouw, vanaf 1891 enkele jaren onder commando gestaan van kroonprins Rupprecht van Beieren, een van de betere Duitse legeraanvoerders tijdens WO I. De jonge onderofficier had het kortom slechter kunnen treffen.

Front

Drie jaar cadettenkorps betekende niet dat Wäckerle klaar was voor het front. Gedurende zes maanden volgde hij in de regimentskazerne een aanvullende opleiding. In maart 1918 kon hij zich eindelijk melden bij het regiment te velde in Frankrijk. Wäckerle kwam net op tijd voor de serie grote offensieven die het Duitse leger in maart tot en met juli 1918 in Frankrijk lanceerde om de geallieerde troepen op de knieën te dwingen. Naar eigen zeggen nam hij deel aan verschillende offensieve en defensieve gevechten. Op 27 september 1918, de dag waarop het Engelse leger eindelijk door de befaamde Hindenburglinie heenbrak, raakte hij gewond. De aard van de verwonding is niet bekend. Het zal geen schampschot zijn geweest, want de gewonde moest voor verdere behandeling overgeplaatst worden naar een ziekenhuis in Duitsland. Daar hoorde Wäckerle op

³ Lees hierover bijvoorbeeld Ernst van Salomon's 'Die Kadetten' of 'Kadettenjahre' van Leopold von Wiese. Over Amerikaanse cadetten lees Pat Conroy's briljante roman 'The Lords of discipline'.

11 november van de Duitse capitulatie, de vlucht van de keizer en de afzetting van het Beierse koningshuis. In een ander Duits ziekenhuis, bij Pasewalk, werd op dat moment een onbekende korporaal van het 16^e Beierse reserveregiment infanterie verpleegd. Deze korporaal, Adolf Hitler genaamd, werd na zijn herstel overgeplaatst naar (de 7^e compagnie van 1^e bataljon van) het 2^e Beierse infanterieregiment in München, waar hij na enige tijd werd aangesteld als 'Verbindungsmann' en 'Aufklärungsredner'. Wäckerle kan hij daar niet hebben ontmoet. Deze was inmiddels gedemobiliseerd en teruggekeerd naar de schoolbanken voor een korte aanvullende cursus. Dit was noodzakelijk om in aanmerking te kunnen komen voor het Abitur, het Duitse equivalent van een VWO-diploma.

Landwirtschaft

Net als honderdduizenden andere Duitse jongemannen was Hilmar Wäckerle bijna van de ene dag op de andere soldaat af. Een zware slag voor een veelbelovende beroepsmilitair. Maar Wäckerle's situatie was zeker niet hopeloos. Zijn nieuwverworven Abitur bood de nodige openingen, bijvoorbeeld toegang tot de universiteit. In 1921 ging hij Landwirtschaft (landbouwtechniek) studeren aan de Technische Hochschule te München. Dezelfde opleiding aan dezelfde onderwijsinstelling werd bijna op hetzelfde moment gevolgd door zijn latere chef bij de SS, Heinrich Himmler. Ondertussen zette Wäckerle zijn eerste stappen op het rechts-extremistische pad dat hem naar de SS, de Grebbeberg en een vroegtijdige dood in Rusland zou leiden. Begin 1919 riepen communistische agitators in München de Radenrepubliek Beieren uit. De regering in Berlijn reageerde hierop door de Beierse vrijkorpsen de vrije hand te geven. Vrijkorpsen waren vaak in het geheim door het Duitse leger bewapende vrijwilligerseenheden waarin vooral voormalige frontsoldaten dienst deden. De Beierse Radenrepubliek werd door hen op bloedige wijze aan de kant geschoven. Wäckerle sloot zich in eerste instantie aan bij het Freikorps Weilheim, daarna bij het tweede Beierse Schützenregiment en uiteindelijk bij het beruchte Freikorps Oberland. In 1922 werd hij voor het eerst lid van de N.S.D.A.P. „Ich habe den ganzen Aufbau der Partei in München miterlebt“, schrijft Wäckerle in zijn levensloop. Onder andere was hij betrokken bij Hitlers mislukte putsch op 9 November 1923. Hij was daarmee drager van Blutsorde en een echte 'alte kämpfer'. Naar eigen zeggen nam hij in januari 1924 ook deel aan de moordaanslag op een Rijnlandse separatistenleider. Tussen al dit geweld door studeerde hij af als 'Diplom-Landwirtschaft', gediplomeerd landbouwkundig ingenieur.

Himmler en Wäckerle

Een interessante vraag is of Himmler en Wäckerle elkaar in die periode al gekend hebben. Er bestaat geen enkele bewijs voor, maar onwaarschijnlijk is het zeker niet. Hoewel Himmler in 1919 met zijn studie begon en Wäckerle in 1921, waren beide mannen vrijwel even oud. Himmler was bijzonder actief in het studentenwereldje - kende dus vele studenten - en verkeerde in dezelfde rechts-

nationalistische kringen als Wäckerle. Ook hij was lid van verschillende vrijkorpsen en van de NSDAP. Daarnaast was hij actief betrokken bij de putsch. Een andere aanwijzing is het feit dat Wäckerle alles was wat de jonge Himmler graag wilde zijn: frontsoldaat, nationalist, patriot, atleet, vechter, een man van de daad. Uit talloze dagboekantekeningen, uitspraken en daden blijkt dat de latere Reichsführer SS in zijn jonge jaren niets liever wilde dan officier worden en aan het front zijn mannelijkheid bewijzen. Wäckerle, die ondertussen tot luitenant was bevorderd, had voor Himmler in die jaren het perfecte voorbeeld kunnen zijn. Veelzeggend is misschien het feit ook dat Wäckerle's sneuvelen in 1941 door zijn divisiecommandant Felix Steiner in een persoonlijke brief aan Himmler werd gemeld. Maar nogmaals, direct bewijs is niet beschikbaar.

Na de mislukte putsch werd Hitler gevangen gezet en raakte de NSDAP in verval. Voor de Weimar republiek brak een periode van windstilte aan, hoofdzakelijk het gevolg van een opmerkelijk - maar kortstondig - economisch herstel. Ook Wäckerle's leven normaliseerde zich. Hij werd na zijn afstuderen 'gutsverwalter': beheerder of rentmeester van diverse boerderijen of landgoederen. Zijn specialisme was veeteelt ⁴. Qua achtergrond, opleiding en toekomstperspectief was Wäckerle dus bepaald geen typische vrijkorpsman. Hij was geen verbitterde oorlogsveteraan zonder werk, zonder hoop op een beter leven. Ook de beurskrach van 1929 en de daaropvolgende economische crisis werden hem niet fataal. Uit zijn gegevens blijkt dat hij nooit werkloos is geweest. Wäckerle's belangstelling voor het nazisme was niet uit nood geboren maar wijst op een duidelijk aanwezige politieke overtuiging. In 1931 werd het contact met de Nazi-beweging hersteld. Wäckerle sloot zich op 1 maart van dat jaar aan bij de SS, twee maanden later werd hij eveneens partijlid. In die tijd werkte hij in de Beierse stad Kempten. Binnen de (Allgemeine) SS maakte Wäckerle snel carrière. Als Scharführer werd hij in 1931 belast met het opzetten van een SS-trup in het stadje Buchenberg. In februari 1932 volgde zijn bevordering tot Truppführer, in juli tot SS-Sturmführer van de Kemptener Sturmbann. Tegelijkertijd benoemde Himmler hem tot adjudant van de 29ste SS-Standarte. In februari 1933 werd hij SS-Sturmhauptführer ⁵. Een maand later werd hij 'beroeps SS'er' nadat Himmler hem had aangesteld tot commandant van het net geopende concentratiekamp Dachau. De gutsverwalter was KL-verwalter geworden.

Dachau

Na Hitlers machtsovername op 30 januari 1933 veranderde Duitsland razendsnel in een dictatuur. De Rijksdagbrand van 27 februari 1933 verschafte de nazi's het alibi om de rechtsstaat steen voor steen af te breken. Nieuwe wetgeving maakte het per onmiddellijk mogelijk om elke vermeende tegenstander van het regime

⁴ Wäckerle schrijft: „Ich spezialisierte mich auf Grünlandwirtschaft und Viehzucht (staatl. Anerk. Hochzucht.)“.

⁵ Dit is een zg. oude SS-rang.

zonder vorm van proces voor onbepaalde tijd achter slot en grendel te zetten. Om deze vijanden van het regime op te pakken werden duizenden leden van SA, SS en de rechtse oudstrijdersorganisatie Stahlhelm benoemd tot Hilfzpolizei of HiPo. De HiPo's werden geacht de reguliere politiekorpsen te ondersteunen bij het handhaven van de orde. In de praktijk stoorden ze zich nergens aan. Hun inzet betekende de start van een orgie van geweld die gepaard ging met de oprichting van tientallen privé-gevangenissen en privé-concentratiekampen.

In Beieren ging het anders. Daar was Heinrich Himmler na de machtsovername benoemd tot politiecommandant. Diens mogelijkheden om terreur uit te oefenen waren vrijwel onbeperkt. Naast politiecommandant was hij namelijk ook HiPo-commandant en Reichsführer-SS. Als politie- en HiPo-commandant kon hij de HiPo inzetten wanneer en hoe het hem goeddunkte. Als opperste SS-leider gebruikte natuurlijk hij hiervoor alleen zijn eigen mensen: SS'ers. Maar zijn macht kende nog steeds grenzen.

Sonderbestimmungen

In een leegstaande munitiefabriek vlakbij het stadje Dachau opende Himmler begin maart '33 het eerste officiële concentratiekamp. De eerste gevangenen arriveerden op 22 maart. Het waren voornamelijk communisten, sociaal-democraten en vakbondsactivisten. Ze werden bewaakt door leden van de Beierse Landespolizei, door politieagenten dus. Maar de SS liet niet lang op zich wachten. Vanaf april 1933 waren zij heer en meester in het "Innere Lager". De politieagenten bleven nog enige maanden, maar hadden zich te beperken tot de bewaking van het gebied buiten het prikkeldraad. Daarnaast moesten ze de SS'ers opleiden tot kampbewakers. De SS'ers waren namelijk geen 'beroeps', maar kwamen rechtstreeks uit de burgermaatschappij. Hun SS-lidmaatschap hadden ze tot hun komst naar Dachau alleen parttime uitgeoefend. Kampcommandant werd de oudste in rang: Sturmhauptführer Hilmar Wäckerle. De sfeer in het kamp veranderde na de komst van de SS dramatisch. De adviezen van SS-Oberführer Erasmus Freiherr Von Malsen-Ponikau, uitgesproken tijdens de intocht van de eerste 60 SS'ers in Dachau begin april, werden tot op de letter nauwkeurig uitgevoerd. "Wij beschouwen hen (de gevangenen, GTvS) niet als mensen zoals wij, maar als mensen van tweede rang (...). Daarom zijn wij ook niet sentimenteel. Als een kameraad hier geen bloed kan zien, dan past hij niet bij ons en moet hij uittreden. Hoe meer van deze smeerlappen we neerknallen, hoe minder we er hoeven te voeden." ⁶

Wäckerle was een beschermeling van Von Malsen-Ponikau. Onder zijn leiding bouwde de SS haar positie in het kamp in hoog tempo uit. Binnen een maand bestond het SS-bewakingsdetachement uit 234 man, tegenover 1000 gevangenen. Als kampcommandant was Wäckerle verantwoordelijk voor de eerste kampregels of 'Sonderbestimmungen'. Deze waren – hoe kan het anders

⁶ (Knopp, 47).

– uiterst streng. Bij het minste of geringste vergrijp dreigde zwaar arrest, eenzame opsluiting en de doodstraf. Opmerkelijk is dat de kampcommandant zich het recht toe-eigende om gevangenen ter dood te veroordelen. Hun leven lag dus letterlijk in zijn handen.

De organisatie van het kamp werd op militaire leest geschoeid. Op last van Wäckerle werden de gevangenen ingedeeld in compagnieën en behoorden ze altijd in het gelid te lopen. Tijdens het marcheren weerklonken de overbekende Duitse soldatenliederen. Wäckerle's Sonderbestimmungen vormden de basis voor de kampregels die zijn opvolger Theodor Eicke later zou introduceren. En op diens regels zou later het hele concentratiekampstelsel gebaseerd worden. Dachau werd zodoende een 'Schule der Gewalt', de leerschool waar het Duitse concentratiekampstelsel werd uitgedokterd en geperfectioneerd; vrijwel alles wat zich daar tot 1945 heeft afgespeeld is in 1933 en 1934 in Dachau bedacht en getest.

Was Dachau een 'Schule der Gewalt', duidelijk is dat Wäckerle vrijwel volleerd was toen het in Dachau op de uitoefening van geweld aankwam. Een groot deel van zijn leven was hij blootgesteld geweest aan geweld: als cadet, frontsoldaat, vrijkorpsman, nationaal-socialist en SS'er. Overal was de belangrijkste les geweest dat leven strijd is, dat zwakkeren in die strijd ten onder gaan en alleen de sterksten overleven, dat genade een zwakgebod is, dat het doel de middelen altijd heiligt, en dat bevelen altijd en tot het uiterste moeten worden opgevolgd. Wegner omschrijft deze leer als ethisch nihilisme ⁷. Deze brute principes werden door de Nazi's vanaf de oprichting van de NSDAP consequent toegepast, in de strijd tegen alle vermeende binnen- en buitenlandse vijanden en door de SS uiteindelijk ook op het slagveld. Maar niet iedere soldaat ging bij een vrijkorps, niet iedere vrijkorpsman werd lid van de NSDAP of de SS en niet iedere Nazi werd een kampbeul. Maar Wäckerle wel. En even zo makkelijk stapte hij na Dachau weer over naar een militaire functie. Geweld was voor hem 'business as usual'. Als commandant in Dachau was hem opgedragen de gevangenen met uiterste hardheid tegemoet te treden, dus werd er door hem brutaal geweld toegepast. Op de Grebbeberg was de opdracht de Nederlandse verdedigingslijnen zo snel mogelijk te doorbreken. Dus liet Wäckerle zijn manschappen oprukken achter weerloze krijgsgevangenen. Het doel was voor hem belangrijker dan het middel. Scrupules kende hij niet.

Het mag duidelijk zijn dat de komst van de SS voor de gevangenen catastrofale gevolgen had. Al op 12 april vielen de eerste doden. Tot eind mei werden in totaal twaalf gevangenen, allen Joden, vermoord of tot zelfmoord gedwongen. Een van hen overleed echter niet onmiddellijk, maar werd met schotwonden opgenomen in een ziekenhuis in München. Ziekenhuispersoneel bracht zijn relaas

⁷ (Wegner, 35).

wordt onder de aandacht van de Münchense officier van justitie Carl Wintersberger en diens assistent Josef Hartinger. Op 1 juni 1933 werden Wäckerle en enkele van diens medewerkers door hen in staat van beschuldiging gesteld. De hoofdverantwoordelijk, Heinrich Himmler, was nog niet de almachtige SS-chef van latere jaren. Hij voelde zich in het nauw gedreven en met recht. Want inmiddels waren ook de Beierse minister van Justitie Hans Frank en Adolf Wagner, Gauleiter van de NSDAP in Beieren en minister van Binnenlandse Zaken, zich met de zaak gaan bemoeien. Frank ergerde zich vooral aan het feit dat de SS op eigen houtje doodstraffen meende uit te kunnen spreken – zich daarmee dus op zijn terrein begaf. Reichsstatthalter en SA-commandant Ritter von Epp kreeg eveneens lucht van de zaak. Op 2 juni riep hij Himmler, Frank plus enkele andere ministers en Nazi-leiders bij zich voor een bespreking die een voor Himmler pijnlijk verloop kende. Hij kreeg de opdracht de kampeleiding te zuiveren om vergelijkbare misdaden in te toekomst te voorkomen. Daarmee stond het lot van de kampcommandant vast: de Reichsführer ontnam Wäckerle het bevel over het concentratiekamp Dachau. Dachau bleef echter tot eind april 1945 geopend, van een zachtmoediger regime is in die periode geen moment sprake geweest, integendeel. Voor de SS was het in de kampen oorlog. De gevangenen waren de vijand. En zoals we nog zullen zien telde voor de SS ook op het slagveld alleen het resultaat, niet de spelregels. Genade werd niet gegeven

Mensenverachter

De Duitse historicus Richardi besluit deze episode met de volgende alinea: "Met SS-Sturmhauptführer Hilmar Wäckerle vertrok een genadeloze mensenverachter, die als eerste de terreur naar Dachau bracht en zijn ondergeschikten zonder scrupules tot mishandelingen, foltering en moorden aanzette. De commandant eiste uiterste hardheid van het wachtpersoneel tegenover de gevangenen. Zelf verscheen hij nooit zonder bullepees en een grote hond. Aanvankelijk verwelkomde Wäckerle elk gevangenen transport persoonlijk. Telkens zocht hij een aantal gevangenen uit die bij wijze van welkom door bewakers met zweepen in elkaar werden geslagen. Zijn mannen hield hij voor dat het vroeger in de tuchthuizen ook al de gewoonte was gestraften meteen bij hun binnenkomst te slaan. Vermoedelijk wilde Wäckerle op deze manier het geweten van zijn mensen geruststellen en hen op deze manier van de rechtmatigheid van hun handelingen overtuigen. De commandant deed zelf ook mee aan de ranselpartijen. Later liet hij zijn ondergeschikten de gevangenen uitkiezen die meteen na aankomst van 25 slagen op hun achterste moesten worden voorzien."

Wäckerle werd echter niet ontslagen als commandant van KZ Dachau wegens wreedheden, maar omdat het rechtssysteem in Duitsland vlak na Hitler's machtsovername tot op een bepaald niveau nog steeds functioneerde. Belangrijker wellicht is het feit dat de Dachau-affaire onderdeel was van de machtsstrijd die zich meteen na 30 januari 1933 ontwikkelde in het zogenaamd gelijkgeschakelde Duitsland. Tot en met de capitulatie in mei 1945 zouden SS,

SA, het leger, de partij, de verschillende ministeries, allerlei partijbonzen en satrapen over elkaar heen blijven buitelen. Allen streden zij om invloed en macht. In dat spel zou Heinrich Himmler zich bijzonder bedreven tonen. Maar zijn duizelingwekkende mars naar de macht was in juni 1933 nog maar net op gang gekomen. De combinatie Frank, Wagner en Ritter von Epp (justitie, partij en SA) was op dat moment nog te sterk voor hem. De Reichsführer deed tijdelijk een stap terug: Wäckerle werd overgeplaatst. Diens carrière liep door het voorval echter geen enkele schade op. In zijn levensloop noemt hij het voorval niet eens. Zijn gedwongen vertrek uit Dachau was een bedrijfsongeval geweest, meer niet. Van Dachau verhuisde hij naar Stuttgart waar hij adjudant werd van Von Malsen-Ponikau. Op 1 maart 1934 werd hij op diens voorspraak bevorderd tot SS-Sturmbannführer (majoor). In mei van dat jaar stapte hij over naar de Politischen Bereitschaften in Ellwangen. Wäckerle was weer soldaat.

De Waffen SS

Waarom de SS er een eigen leger op nahield dat tegen het einde van de oorlog bijna een miljoen manschappen zou tellen is nog steeds een raadsel. Bernd Wegner stelt in zijn akelig gedetailleerde studie over de Waffen SS dat het Himmler's heimelijke bedoeling is geweest zijn SS uit te bouwen tot een gigantisch 'Staatsschutzkorps' dat Duitsland (staat en partij) diende te beschermen tegen elke mogelijke vijand, zowel intern als extern. Met het laatste doelde Himmler onder andere ook op de militaire, naar buiten gerichte veiligheid van het Duitse rijk. De SS zou de vijanden van Duitsland dus ook op het slagveld moeten kunnen bestrijden. Het leger, en dan met name het officierskorps - de generale staf voorop, beschouwde hij met enige reden als politiek onbetrouwbaar en teveel aan traditie gebonden. Volgens Wegner zag Himmler de Waffen SS als "einer nach aussen gleichermassen wie nach innen einsetzbare Truppe (...) in der sich die Vorzüge einer Politischen Avantgarde und innere Eingreifstruppe mit den charakteristika eines militärischen Feldverbandes vereinten."

Een andere mogelijke reden is de volgende: de SS vormde de voorhoede van de Nazi-beweging. De Schutzstaffel ging er prat op dat haar leden de meest fanatieke, de meest gemotiveerde volgelingen van Hitler waren. Die volgelingen hadden tot taak hun leider te beschermen tegen alle mogelijke vijanden. Ook op het slagveld. Daar diende zij dus eveneens te fungeren als voorhoede. Juist daarom werden de originele VT-regimenten opgeleid als stoottroepen. Ze dienden in de ogen van Himmler de Wehrmacht vooraf te gaan. Let wel: begin 1934 had het Duitse leger geen tanks, laat staan tankdivisies. Er was ook geen Luftwaffe. De VT had daarom enig recht van spreken.

In de beginjaren verliep de uitbouw van deze 'Eingreifstruppe' echter met horten en stoten. In 1933 was in Berlijn op bevel van Hitler een uit SS'ers bestaande bodyguard in het leven geroepen; de Leibstandarte Adolf Hitler. Pas later zou deze eenheid in de SS geïntegreerd worden, terwijl de commandant van de Leibstandarte, Sepp Dietrich, lange tijd zijn uiterste best deed om de invloed van

Himmler te marginaliseren. Tegelijkertijd werden er in verschillende SS-Oberabschnitte (de afdelingen waarin de SS-organisatie Duitsland had verdeeld) staande militaire eenheden opgericht, de Politische Bereitschaften. In 1934 werden de PB's samengevoegd tot twee infanterieregimenten die samen de SS-Verfügungstruppe⁸ vormden. De Leibstandarte Adolf Hitler werd hier eveneens aan toegevoegd en heette vanaf dat moment de Leibstandarte SS Adolf Hitler of LSSAH. Beide andere regimenten waren Deutschland, gelegerd bij Dachau en München, en Germania, gelegerd in Hamburg. Daarnaast beschikte de jonge organisatie over twee kaderscholen of 'Junkerschule' in Braunschweig en Bad Tölz en vanaf 1935 over een eigen inspectoraat geleid door ex-legergeneraal Paul Hausser. Samen met zijn jongere collega Felix Steiner vormde Hausser de Verfügungstruppe om tot een kleine elite-eenheid naar het voorbeeld van de speciale stoottroepen die in het Duitse leger gedurende de eerste wereldoorlog waren ontstaan. Vervulde de Leibstandarte voornamelijk ceremoniële taken⁹, beide andere regimenten waren pure gevechtseenheden. Het was vooral Deutschland-commandant Steiner die hierin het voortouw nam. De Deutschland-soldaten werden getraind volgens de nieuwste inzichten op het gebied van lichamelijke opvoeding. In het curriculum nam sport een uiterst belangrijke plaats in. Daarnaast kregen de manschappen een harde maar uiterst realistische militaire opleiding voorgeschoteld, die zich voornamelijk in het veld afspeelde. Voor exercitie bestond na de basisopleiding weinig aandacht. De sfeer was bovendien veel minder formeel dan in het reguliere Duitse leger met zijn typisch Pruisische nadruk op tucht en orde.

De eerste SS-regimenten waren infanterie-eenheden die volledig bestonden uit vrijwilligers. Hun taak was het doorbreken van vijandelijke stellingen door middel van razendsnel en met agressie en overweldigende vuurkracht uitgevoerde aanvallen. Behalve militaire scholing ontvingen de leden van de Verfügungstruppe ook politieke scholing, of beter: ze werden ideologisch geïndoctrineerd. Hun geest werd volgepompt met Hitler's giftige mix van racisme en sociaal darwinisme, en met Himmler's denkbeelden over oorlog, de rol van de krijger/held, blinde gehoorzaamheid, de superioriteit van het Germaanse ras en de speciale rol van de SS als voorhoede van het nazisme. In zijn boek 'Armee der Geächteten' gaat Steiner hier achteloos aan voorbij. Staalhard beweert hij dat de leden van de Waffen-SS gewone soldaten waren, niet meer en niet minder. De bewijzen voor het tegendeel zijn echter overweldigend. Puur militair gezien was de Waffen-SS eind jaren 30 een uiterst moderne organisatie. Niet voor niets dienden de door Steiner ontwikkelde trainingsmethodes na de oorlog vele westerse legers tot voorbeeld. Maar het racisme en de Übermenschgedachte waarmee Waffen-SS soldaten werden opgevoed, verwijderde bij hen (opzettelijk) de remmingen die andere elite-eenheden nadrukkelijk wel willen behouden.

⁸ Letterlijk betekent verfügung 'ter beschikking' (van Hitler).

⁹ Vandaar de hatelijke bijnaam 'asfalt-soldaten'.

Einziges Waffenträger

In 1934 was de vroege Waffen-SS echter niet meer dan een verzameling slecht bewapende en nauwelijks getrainde compagnieën, waar in nog geen 2500 man dienst deed. Behalve misschien Himmler had op dat moment niemand kunnen vermoeden waartoe dit alles zou leiden. Om zijn droom werkelijkheid te maken moest de Reichsführer-SS wel eerst een jarenlange worsteling aangaan met de Duitse Generale staf. Het Duitse leger was de enige wapendrager in het rijk ('einziges Waffenträger des Reiches'), zo had Hitler verzekerd. Het bestaan van Himmler's privé-legertje was de leiders van het reguliere leger een gruwel, de groei ervan probeerden ze op alle mogelijke manieren – en met succes - tegen te werken. De overstap naar de SS-VT was voor Wäckerle daarom niet per definitie een positieverbetering. Hij moest er bovendien München voor verlaten, want zijn nieuwe standplaats werd de Standarte Germania in Hamburg. En daar was het niet Steiner die de lakens uitdeelde. Vanaf 1936 werd Germania geleid door de weinig inspirerende Karl-Maria Demelhuber, dezelfde officier die in 1941 verantwoordelijk zou zijn voor de eerste nederlaag van een SS-eenheid op het slagveld. Dit gebeurde in Finland, waar de 6e SS-divisie 'Nord' die hij commandeerde bij een Russische tegenaanval uiteen werd geslagen en deels in paniek op de vlucht sloeg. Demelhuber vervulde vanaf dat moment alleen nog functies achter het front. Zo was hij van 11 juni 1942 tot 9 november 1944 commandant van de Waffen-SS in Nederland, een nietszeggende functie.

Wäckerle was aanvankelijk compagniescommandant, later bataljonscommandant. In 1936 werd hij bevorderd tot Obersturmbannführer of luitenant-kolonel. In zijn privé-leven veranderde in die tijd ook het nodige. In 1934 trouwde hij met de negen jaar jongere Elfriede Rupp. Een jaar later werd hun enig kind geboren, een zoon. Over zijn Hamburgse jaren valt verder niet veel te vertellen. Er bestaat nauwelijks informatie over. Wäckerle's biografie krijgt weer vaart in maart 1938. Onmiddellijk na de Anschluss, de geweldloze inlijving van Oostenrijk (waaraan ook Germania deelnam), ging de SS over tot de oprichting van een vierde VT-Standarte, speciaal bedoeld voor Oostenrijkse vrijwilligers. Het bevel over dit regiment kwam in handen van Standartenführer Georg Keppler. Het kader, officieren en onderofficieren, bestond voornamelijk uit personeel van de regimenten Deutschland en Germania. De Leibstandarte weigerde mee te werken. Commandant van het derde bataljon dat in Klagenfurt werd gelegerd was Hilmar Wäckerle. Het eerste bataljon werd geleid door Wilhelm Bittrich die in 1944 een belangrijke rol zou spelen in de slag om Arnhem. Andere van de slag om de Grebbeberg bekende namen waren bijvoorbeeld Otto Kumm en Heinz Harmel, beide overgeplaatst vanuit de Standarte Deutschland. Op 8 april 1938 werd bekend dat het nieuwe regiment 'Der Führer' zou gaan heten. Het regiment was spoedig op sterkte en kon al in oktober 1938 worden ingezet bij de geweldloze bezetting van Sudeten-Duitsland en in maart 1939 bij de bezetting van Tsjechië. Otto Weidinger presenteert 'Der Führer' in zijn boek 'Kameraden bis zum Ende' vanaf het begin als een gemotoriseerde eenheid. Dit betekent overigens niet meer dan dat de manschappen voor hun vervoer gebruik konden

maken van vrachtwagens. Op het slagveld konden deze niet worden ingezet. In een opmerkelijke passage schrijft Weidinger echter dat het derde bataljon op 10 mei 1940 in Nederland fietsen vorderde van de plaatselijke bevolking om sneller vooruit te komen. Kennelijk bewoog deze eenheid zich op dat moment te voet. Tanks bezat het regiment niet, wel een aantal lichte pantserwagens voor verkenningdoeleinden.

In september 1939 werd Der Führer als enige VT-Standarte niet ingezet tijdens de Poolse veldtocht. Tot oktober 1939 werd daarentegen dienst gedaan langs de Westwall, door Duitsland aangelegd aan de grens met Frankrijk. De winter werd doorgebracht op verschillende oefenterreinen.

In december 1939 boekte Himmler een fikse overwinning voor zijn paradepaardjes toen de SS toestemming kreeg voor de oprichting van een heuse SS-divisie de Verfügungsdivisie. Deze divisie bestond uit de SS-standarten Deutschland, Germania en Der Führer, plus ondersteunende eenheden. Commandant werd Paul Hausser. De Leibstandarte bleef een zelfstandige eenheid. De Waffen-SS werd verder uitgebreid met een divisie bestaande uit leden van de Totenkopf-standarten, onder leiding van Theodor Eicke. Deze T-standarten waren tot dan toe belast geweest met de bewaking van de concentratiekampen. De V-divisie werd in mei 1940 niet als divisie ingezet. De afzonderlijke regimenten werden toegevoegd aan verschillende Wehrmacht divisies. Der Führer ging de 207^e divisie versterken. De taak van deze gevechtsgroep is bekend: het oprollen van de Grebbelinie.

Hilmar Wäckerle raakte tijdens de slag om de Grebbeberg tweemaal gewond (op zijn conductestaat staat vermeld 13/5/40 Rückenschuss, 14/5/40 Oberarm) en was voor de rest van de campagne uitgeschakeld. Voor zijn aandeel in de slag om de Grebbeberg werd Wäckerle onderscheiden met het EK 1^e en 2^e klasse. Deze werden hem overhandigd door Otto Weidinger persoonlijk (schrijft Weidinger) tijdens een bezoek aan Arnheims ziekenhuis waar Wäckerle was opgenomen.

Eind mei, de Franse veldtocht was nog in volle gang, besloot Himmler zijn gevechtseenheden verder te versterken. De werving binnen Duitsland was een probleem als gevolg van de onverbiddelijk negatieve opstelling van de Wehrmacht die de Waffen-SS slechts 1% van elke nieuwe jaargang had toebedeeld. Maar over buitenlandse vrijwilligers had de legerstaf geen enkele zeggenschap. Dus werd begonnen met de werving van mede-Germanen in landen als Denemarken, Noorwegen en Nederland. Voor Nederlandse en Vlaamse vrijwilligers werd de Standarte Westland opgericht. Commandant van de nieuwe eenheid werd Hilmar Wäckerle die voor deze gelegenheid werd bevorderd tot SS-Standartenführer. Westland werd toegevoegd aan alweer een nieuwe SS-divisie, de vijfde op rij, die uiteindelijk van de naam Wiking werd voorzien. De divisie stond onder leiding van Felix Steiner. In Westland dienden vlak voor de start van de Russische veldtocht 631 Nederlanders. De overige manschappen waren Vlamingen en Duitsers. De formatie van het regiment verliep bepaald niet

vlekkeloos. De verhouding tussen de Duitse opleiders en de niet-Duitse manschappen was aanvankelijk slecht en ook onderling boterde het niet erg tussen de vrijwilligers die vele verschillende richtingen binnen het Nederlandse nationaal-socialisme vertegenwoordigden. Wäckerle vervulde zijn taak als regimentscommandant echter met verve. En passant verstevigde hij onder zijn manschappen zijn reputatie als houwdegen en echte stoottroeper: hij was een echte draufgänger.

De Wiking divisie werd in juni 1941 toegevoegd aan de Heeresgruppe Sud. Deze legergroep viel op 22 juni de Oekraïne binnen. Wiking nam niet onmiddellijk aan de gevechten deel. Westland bijvoorbeeld maakte pas op 1 juli voor het eerst vuurcontact met het Rode leger. Deze actie verliep succesvol. De volgende dag, 2 juli 1941, zou Wäckerle's laatste zijn. Vroeg in morgen, tijdens een inspectie van buitgemaakte wapens, werd hij - volgens de officiële lezing - door een Russische sluipschutter doodgeschoten. Aan het gewelddadige leven van Hilmar Wäckerle was een einde gekomen. Nog dezelfde dag werd hij begraven op het landgoed Slowida. Bij wijze van represaille werd de volgende middag een nabijgelegen dorp met 'vergeltungsfeuer' beschoten. Vanuit dit dorp zou Wäckerle beschoten zijn.

Naschrift

De dood van Wäckerle zou nog een staartje krijgen. Wie had verwacht dat Wäckerle's weduwe, Elfriede, zich tot trotse oorlogsweduwe zou ontpoppen die thuis de nagedachtenis aan haar man hoog zou houden (en dat werd verwacht van een SS-weduwe) kwam bedrogen uit. Al snel vond zij troost bij een andere man, met wie zij ook nog eens ging samenwonen, zonder met hem te trouwen. Het was een schandaal in de maak. Dus zorgde Himmler er persoonlijk voor dat de onverlaat, Johann Herzog genaamd, in de nacht und nebel van het concentratiekamp verdween. De smartelijke liefdesbrieven die Elfriede hem daar schreef werden later teruggevonden in het dossier van haar overleden man.

Najaar 2004, Gerard Terwisscha van Scheltinga.

(De auteur studeerde geschiedenis aan de Rijksuniversiteit Groningen (RUG). Hij is momenteel werkzaam als studieadviseur en onderwijscoördinator bij de Faculteit der Medische Wetenschappen van de RUG. Militaire geschiedenis is zijn hobby).

Literatuurlijst

- Kershaw, Ian: Hitler. 1889-1936 : hoogmoed. Londen, 1998
- Knopp, Guido: Hitlers moordenaars. De geschiedenis van de SS. Antwerpen, 2004.
- Padfield, Peter: Himmler, Reichsführer SS. Londen, 1990.
- Personalakte Hilmar Wäckerle. Berliner Document Center, Gedenkstätte Dachau.
- Quarrie, Bruce: Waffen SS Soldier. Londen, 1993.
- Richardi, Hans Gunther: Schule der Gewalt, das Konzentrationslager Dachau 1933-1934. München , 1993.
- Reitlinger, Gerald: SS, Alibi of a Nation. New York, 1957.
- Nieuwsbrief Dachau. Stichting Vriendenkring van oud-Dachauers. Lunteren, 1995.
- Segev, Tom: Die Soldaten des Bösen. Zur Geschichte der KZ-Kommandanten. Hamburg, 1992. Vertaald uit het Engels: Soldiers of Evil, New York 1988.
- Stein, George, H: The Waffen SS: Hitler's elite guard at war, 1939-1945. Londen, 1966.
- Steiner, Felix: Die Armee der Geächteten. Göttingen, 1963.
- Tüchel, Johannes: Die Kommandanten des Konzentrationslager Dachau. Uit: Dachauer Hefte, nr. 10, 1994.
- Venner, Dominique. Söldner ohne Sold: die Deutsche Freikorps, 1918-1923. Wenen, 1980.
- Wäckerle, Hilmar: Sonderbestimmungen Dachau KL, mei 1933. Gedenkstätte Dachau.
- Wegner, Bernd: Hitler's Politische Soldaten: die Waffen-SS 1933-1945: Studien zu Leitbild, Struktur und Funktion einer nationalsozialistischen Elite. Paderborn, 1982.
- Weidinger, Otto: Comrades to the end. The 4th SS Panzer-Grenadier Regiment 'Der Führer' - 1938-1945 - The History of a German-Austrian Fighting Unit. Atglen, 1998.
- Von Wiese, Leopold: Kadettenjahre. München, 1978. (Oorspronkelijk uitgave 1924).

Met dank aan de Gedänkstätte Dachau en de Universiteitsbibliotheek van de Rijksuniversiteit Groningen.